

Formování a vývoj technické muzeologie v českých zemích v letech
1948–1989. Část II.
– podíl na vysokoškolské výuce a činnosti mezinárodních muzejních
organizací, reflexe ze strany českých muzeologů

Otakar Kirsch

Mgr. Otakar Kirsch, PhD.
Masaryk University
Faculty of Arts
Department of Archaeology and Museology
Arna Nováka 1
602 00 Brno
Czech Republic
e-mail: O.Kirsch@seznam.cz

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2017, 5:2:125-134

The emergence and development of technical museology in the Czech lands between 1948 and 1989. Part II: the contribution to university education and activities of international museum organizations, reflections of Czech museologists

This paper details the phenomena, activities and events in the field of technical museology in the Czech-speaking parts of the socialist Czechoslovakia between 1948 and 1989 which shaped or reflected the theoretical understanding of the museum as a phenomenon. The second part is an in-depth analysis of the participation of its leading figures in the university teaching of museology, the activities of international museum organizations and the views of prominent Czech museologists on museums of technical type.

Key words: technical museums, history of museums and museum studies in Czechoslovakia, National Technical Museum, Technical Museum in Brno, general and specialized museology

Jako součást vysokoškolské výuky

Technická muzeologie si našla svůj, byť značně omezený prostor, také na akademické půdě. Zatímco u některých společenskovedních oborů zastoupených v muzeu se jejich teoreticky i prakticky zaměřená výuka stala víceméně obvyklou záležitostí (připomeňme například kurzy a semináře pořádané na dnešní Masarykově a Karlově univerzitě v oborech archeologie, etnografie či dějiny umění),¹ v prostředí vysokých škol technického směru nebyl o její zavedení přílišný zájem. Za hlavní důvody lze označit nepříliš intenzivní vazby muzeí na vyšší technické školství, ale i profilaci muzeologie jako vědy humanitního zaměření. O poznání otevřeněji se k otázce vědy a techniky na poli muzejnictví stavěla obě muzeologická pracoviště, která rozvinula své progresivní aktivity na filozofických fakultách brněnské a pražské univerzity od 60. let 20. století.

Na externí katedře muzeologie v Brně, kde se kurikulum orientovalo podle Stránského pojetí spíše na reflexi obecné muzeologie, trvalo začlenění kurzů o technickém muzejnictví

¹ KIRSCH, Otakar. Ludvík Kunz a jeho pojetí etnografické muzeologie. In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, roč. 3, 2015, č. 2, s. 22–24.

relativně delší dobu. Počátkem 70. let se ve výukovém programu ještě nenacházely² a teprve po začlenění externí katedry muzeologie pod prehistorii v roce 1976 lze v tomto ohledu zaznamenat podstatnější změny. V následujících letech se pak v učebních plánech objevují přednášky *Dějiny a současná úloha muzeí exaktních věd a techniky* (Kuba), *Muzeologické metody muzeí exaktních věd a techniky*, *Muzea vědy a techniky* či *Technické vědy a muzeologie* (vše Majer), v nichž se měli posluchači dovědět základní informace o dějinách a současné úloze muzeí tohoto typu i metodách jejich práce. Součástí studijní nabídky na brněnské univerzitě tvořil také kurz *Historie techniky* (Majer).³ Možná poněkud překvapující je personální složení vyučujících, kteří se rekrutovali spíše z řad zaměstnanců NTM. Volbu patrně ovlivnila schopnost uceleného teoretického přístupu k přednášené problematice (Majer) a bohaté zahraniční kontakty (Kuba). Dalším kmenovým zaměstnancem NTM participujícím na výuce se stal Václav Vlček, jenž však přednášel o *Právních normách v muzejnictví a záležitosti technického muzejnictví* v jeho kurzu tak sehrávaly spíše okrajovou roli.⁴ Počátkem 70. let měla být při externí katedře založena pracovní skupina pro dějiny muzeí, do níž byl vedle Štefana Butkoviče (Slovenské technické muzeum v Košiciach) navržen Jiří Majer.⁵

Poněkud odlišná situace panovala v Praze. Představitelé zdejšího *Střediska pro výuku muzeologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy při Národním muzeu* (dále jako Středisko) pod vedením Jiřího Neustupného rozdělili program denního studia do čtyř hlavních kategorií – *Obecné muzeologie*, *Oborové muzeologie* (pro prehistoriky, historiky, klasické archeology a egyptology, historiky umění, etnografy, biology a antropology), *Muzejní praxe* a od školního roku 1971/1972 také tzv. *Muzeologického semináře*.⁶ V hlavních kurzech těchto specifických programů se adekvátního místa technické muzeologii příliš nedostávalo, protože výuka se týkala především studentů filozofické a přírodovědecké fakulty Karlovy univerzity a částečně i *Univerzity 17. listopadu*.⁷ Přesto prameny zmiňují vedle desítek dalších odborníků jako přednášející zaměstnance NTM Josefa Kubu, Václava Vlčka a Miladu Moravcovou.⁸ Na-

² V něm nicméně z tzv. speciálních muzeologií byla uvedena „pouze“ geologie, botanika, zoologie, archeologie, historie, etnografie a dějiny umění. SCHNEIDER, Evžen. Specifické vzdělávání muzejních pracovníků a jeho usoustavnění v ČSR. In: *Muzeologické sešity : Supplementum* 3, 1985, s. 115.

³ Srov. Archiv Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, f. *Oddělení muzeologie* (nezprac.), složka Studium muzeologie (obecně) – evaluace, osnovy přednášek, studijní plány, podslůžky Muzeologie – studijní plány 1977 a Osnovy přednášek.

⁴ MRÁZOVÁ, Lenka – JAGOŠOVÁ, Lucie. Obsahové proměny kurikula brněnské muzeologie v letech 1964-2014. In: *Museologica Brunensia*, roč. 3, 2014, č. 2, s. 34. S jeho službami se ostatně počítalo i pro Krajskou muzejní školu při Moravském muzeu, kde měl vést kurz s názvem Základní právní normy a předpisy pro práci v muzeích. Archiv Moravského zemského muzea (dále jako MZM), f. *MZM* (částečně zprac.), kart. 319, sign: II – 4 – MM – mzl /12 – Vzdělávání – různé (Kvalifikace prac. MZM a jiné) – Návrh na zřízení Krajské muzejní školy v Moravském muzeu, s. 3.

⁵ Archiv MZM, f. *MZM* (částečně zprac.), kart. 319, sign. II – 4 – MM – mzl/5 – Katedra muzeologie – Organizace externí vědecko-výzkumné práce katedry (skica).

⁶ Archiv Národního muzea (dále jako ANM), f. *RNM – Středisko pro výuku muzeologie*, kart. 3, složka Zřízení střediska – přípisy, statuty, řády, perspektivy – Přehled výuky Střediska pro výuku muzeologie FF UK při Národním muzeu v Praze za r. 1969/70–1973/74; TIŠLIAR, Pavol. Museology as a University Subject in Slovakia: History, Program and Course Design. In: *European Journal of Contemporary Education*, roč. 6, 2017, č. 1, s. 160-161.

⁷ Jednalo se o vysokou školu, která měla v promarxistickém duchu vychovávat a vzdělávat studenty ze zemí Třetího světa. HOLEČKOVÁ, Marta Edith. Univerzita 17. listopadu a její místo v československém vzdělávacím systému a společnosti. In: SKLENÁŘOVÁ, Sylva (ed.). *Možnosti a mezery výzkumu dějin vysokého školství po roce 1945 : sborník z konference*. Hradec Králové : Gaudeamus 2010, s. 25–33.

⁸ ANM, f. *RNM – Středisko pro výuku muzeologie*, kart. 3, složka Zřízení střediska – přípisy, statuty, řády, perspektivy – Středisko pro výuku muzeologie 1967 až 1972, s. 2.

Obr. č. 1: Josef Kuba s Mauricem Bayenem, ředitelem pařížského Paláce objevů (Palais de la découverte) – počátek 60. let. ANTM, f. 721 – Josef Kuba (nezprac.), kart. 6 – obálka dr. Josef Kuba – fotografie.

příklad Josef Kuba, patrně v rámci sekce Obecná muzeologie, uskutečnil přednášku o *Muzeích exaktních věd*, v Muzeologickém semináři pak posluchače v akademickém roce 1971/72 seznámil (spolu s architektem Václavem Hainallem) s výstavou *Registrace zvuku ve vědě, technice a umění*.⁹ O poznání více aktivní byli představitelé dalších muzeí technického zaměření, zvláště zemědělského (Loudil, Tempír) a vojenského (Kadlický, Šáda).¹⁰ Středisko také po dohodě s vedením v NTM realizovalo exkurze a studijní praxe.¹¹

Širšího uplatnění se technickým oborům dostalo ve Střediskem provozovaném, původně postgraduálním kurzu s názvem *Hmotné prameny k dějinám*, který se začátkem 70. let podařilo zavést do programu studia historie. Návrhy na realizaci celého projektu

pocházely již z roku 1968 a na přípravě jeho koncepce se spolu s Jiřím Neustupným a Vladimírem Denksteinem podílel i Jiří Majer. Jeho vznik byl odůvodněn potřebou získat znalosti o materiální podstatě a funkci autentických dokladů minulosti a přítomnosti, a to ještě před nástupem studentů do muzejní praxe. Přednášky se navíc měly stát jakýmsi úvodem předcházejícím následujícímu, spíše na teoretických přístupech založenému muzeologickému školení. Pro účely kurzu se původně počítalo s celkem devadesáti šesti dvouhodinovými lekcemi, přičemž samotné problematice techniky a jejích dějin mělo být věnováno celkem 80 hodin.¹² Časová dotace byla sice nakonec výrazně zkrácena, přece jen ale na dvousemestrální výuce měly výrazné zastoupení technické vědy a participovali na ní např. Otílie Škopová či František Jílek (oba NTM),¹³ k nimž se přiřadili jejich kolegové zabývající se sklářstvím (Olga Drahotová) či textilnictvím (Jarmila Blažková, obě z pražského uměleckoprůmyslového muzea).¹⁴ Navázané kontakty mezi pražským výzkumně-vzdělávacím centrem a NTM byly ukončeny až smrtí Jiřího Neustupného v roce 1981, což ve svém důsledku vedlo k postupnému zániku Střediska.

⁹ ANM, f. RNM – *Středisko pro výuku muzeologie*, kart. 2 (Personalie, Dohody o prac. činnosti 1967–1976) – dohody o pracovní činnosti mezi Střediskem a přednášejícími (podepsáno 5. 1. 1971, 6. a 26. 5. 1972).

¹⁰ ANM, ref. 8.

¹¹ Jejich garantem se ve školním roce 1980/1981 stal muzeolog a etnograf Josef Beneš. ANM, f. RNM – *Středisko pro výuku muzeologie*, kart. 6 (Agenda 1976–1982), složka Agenda 1981 – Středisko pro výuku muzeologie – výukový program pro letní semestr 1980/81.

¹² ANM, f. RNM – *Středisko pro výuku muzeologie*, kart. 3 (Agenda 1967–1970), složka Agenda 1968 – Návrh na zavedení studia dějin hmotné kultury na FF UK (dopis Střediska děkanátu Filozofické fakulty Karlovy univerzity ze dne ze dne 21. května 1968), s. 2; 5.

¹³ Podle dochovaných dokumentů měl v rámci cyklu Muzejní hmotné prameny k dějinám II. odpřednášet čtyři tematické přednášky – Hmotné prameny k dějinám osvětlování a svítidel, Hmotné prameny k dějinám průmyslové výroby, Hmotné prameny k dějinám hornictví a hutnictví a Hmotné prameny k dějinám dopravy. ANM, f. RNM – *Středisko pro výuku muzeologie*, kart. 6 (Agenda 1976–1982), složka Styk s katedrami FF UK (1976) – Seznam a návrhy přednášek na školní rok 1976/77.

¹⁴ ANM, ref. 8.

Zapojení do aktivit mezinárodních muzejních organizací

Specifikum muzeí vědy a techniky tvořila zvýšená míra participace jejich zástupců na činnosti mezinárodních muzejních organizací, které se, zejména v průběhu 70. let 20. století, staly důležitými centry a šířiteli muzeologického myšlení. Pro většinu muzejních pracovníků jiných oborů na tehdejší dobu neobvykle intenzivní kontakty se zahraničními kolegy nejen z tzv. zemí socialistického tábora či Třetího světa, ale především západních demokracií, umožňovaly seznámit se s moderními dokumentačními i instalačními trendy a současně aktivně ovlivňovat podobu technického muzejnictví v celosvětovém měřítku. Na druhé straně se účast na činnosti těchto organizací měla stát důležitou formou propagace československé kultury a nástrojem pro prosazování zájmů států socialistického zřízení.¹⁵ Za vůdčí a ústřední osobnost lze v tomto směru jednoznačně považovat Josefa Kubu (viz obr. 1), který díky své erudici, organizačním a jazykovým schopnostem dlouhodobě figuroval ve vedení řady z nich. Participace ostatních kolegů z oboru se, až na výjimky (Butkovič, Tempír), jeví spíše jako epizodní.

Pro technické muzejnictví a muzeologii v českých zemích se jako zásadní ukázalo Kubovo angažmá v *Mezinárodním výboru muzeí vědy a techniky* (International Committee for Museums and Collections of Science and Technology dále jako CIMUSET) působícího při *Mezinárodní radě muzeí* (International Council of Museums). Ředitel NTM v něm dlouhodobě zastával post předsedy, a to s výjimkou přelomu sedmdesátých a osmdesátých let, kdy upřednostnil své členství ve výkonném výboru ICOM. Ve své funkci se výrazně přispěl k transformaci původního sdružení na pražském setkání v roce 1972,¹⁶ nicméně se i nadále snažil pokračovat v dosavadní politice spočívající v předávání informací formou diskuzí a prohlídek instalací jednotlivých členských muzeí. Zároveň kladl důraz na realizaci společných akcí, mezi nimiž nechyběly výměny výstav a odborné literatury či zahraniční stáže.¹⁷ Spolu s dalšími odborníky se Kuba podílel na přípravě projektů muzeí vědy a techniky v zahraničí,¹⁸ NTM pak navíc začalo od roku 1975 pro CIMUSET vydávat jeho Bulletin. Za svého předsednictví nicméně musel řešit i některé složitější organizační otázky. Jako nejvážnější z nich se jeví etablování konkurenční „americké“ *Asociace vědecko-technologických center* (The Association of Science-Technology Centers, dále jako ASTC), která k sobě chtěla blíže připoutat některé dosavadní členy této mezinárodní komise ICOM. Výsledkem hrozícího konfliktu, jež Kuba vnímal také z hlediska nebezpečí možného nárůstu vlivu USA na chod ICOM a UNESCO, bylo vytvoření tří sekcí CIMUSET (evropská, asijská a africká). ASTC pak nadále zůstával mimo oficiální

¹⁵ MARCINKOVÁ, Anna. Zasadanie Československého výboru ICOM v Prahe. In: *Múzeum : metodický, študijný a informačný materiál pre pracovníkov múzeí a galérií*, roč. 17, 1972, č. 3, s. 217.

¹⁶ Původní název výboru zněl *International Subject Committee for Science Museums and Planetaria, Health Museums and Museums of History of Science and Technology*. Založen byl na první generální konferenci v Paříži v roce 1948 a Kuba v něm v byl velmi aktivní již od 60. let. BAGHLI, Sid Ahmed – BOYLAN, Patrick – HERREMAN, Yanni. *History of ICOM (1946–1996)*. Paris : International Council of Museums, 1998, s. 95.

¹⁷ Realizován měl být mimo jiné projekt 3M (Musée, Moderne, Modéle), jehož část měla členským muzeím na základě rozmnožených a následně rozeslaných dokumentů napomoci vytvořit vhodné přístroje a zařízení pro plánované expozice mechaniky. Archiv Národního technického muzea (dále jako ANTM), f. 721 – *Josef Kuba* (nezprac.), kart. 10 – Cestovní zpráva (Kuba, 2.–14. 6. 1974, Dánsko), s. 4.

¹⁸ Odbornou pomoc jim měly zajistit muzea z Československa, Německé spolkové republiky, Francie a Německé demokratické republiky. ANTM, f. 721 – *Josef Kuba* (nezprac.), kart. 10 – Cestovní zpráva (Kuba, 22.–29. 9. 1979, Jugoslávie), s. 2. Zmínka o jeho působení coby experta v Bangaloru v Indii viz VLČEK, Václav. Člověk – vědec – komunista. *Studie z dějin techniky. K 60. narozeninám RNDr. Josefa Kuby, CSc.* Sborník Národního technického muzea, sv. 14. Praha : Národní technické muzeum, 1975, s. 11.

struktury ICOM.¹⁹ Za své zásluhy o rozvoj komise byl tehdy již bývalý ředitel NTM jmenován čestným členem sdružení.²⁰

Zájmy muzeologie hájil Kuba současně i ve vrcholných strukturách ICOM. Jako vůdčí osobnost CIMUSET se pravidelně účastnil zasedání předsedů mezinárodních komisí,²¹ výraznější ale byla jeho pozice člena výkonného výboru ICOM, kterou zastával od roku 1977.²² Základ dalšího rozvoje celého profesního sdružení viděl ve zvýšené intenzitě práce jednotlivých komisí, které se měly stát mosty mezi národy a snižovat napětí mezi nimi.²³ Během svého působení, kromě problému spojeného se zvyšujícím se dluhem ICOM, výrazného podílu na přípravě nových stanov či boji proti regionalizaci organizace, mimo jiné podpořil vznik *Mezinárodní komise pro muzeologii* (International Committee for Museology, ICOFOM) i vydání souborné muzeologické publikace *Pojednání o muzeologii* (Le traité de muséologie), v níž měl najít své místo příspěvek Zbyňka Zbyslava Stránského,²⁴ či výtisků *Muzeologických pracovních listů* (Museological working papers, MUWOP). Ze zpráv zachovaných v archivu NTM je patrný Kubův značný vliv při zákulisních jednáních. Vyplýval ze silného mandátu, který mu jako vedoucímu poskytlo uskupení národních výborů ICOM zemí tzv. východního bloku. V jeho rámci se pak domlouvaly strategie pro volby do vysokých pozic v ICOM a bylo apelováno na větší účast při zasedání výborů mezinárodních.²⁵ Sám Kuba dlouhá léta vykonával funkci předsedy československého výboru, kde počátkem 70. let nahradil Vladimíra Denksteina. Během jeho angažmá na předsednickém postu byla v jeho rámci v roce 1985 zřízena pracovní skupina pro muzeologii, do jejíhož čela byl postaven Stránský.²⁶

Posledním Kubovým významným působištěm se stal *Mezinárodní úřad pro výstavnictví* (Bureau International des Expositions, dále jako BIE), který se zabýval organizací a kontrolou výstav s celosvětovým dosahem (tzv. registrovaných, tedy světových výstav a tzv. uznaných, známých jako mezinárodní nebo specializované výstavy). Kuba se účastnil řady plenárních zasedání

¹⁹ ASTC začala podle Kuby od svého vzniku v roce 1973 nabízet své členství i dosavadním členům komise, přičemž její nabídky akceptovaly např. ústavy ze Švýcarska a Polska. Navíc hrozilo, že se k nové organizaci přidá většina technických muzeí z mimoevropských oblastí. Většina muzeí vědy a techniky v Evropě však chtěla nadále pokračovat v dosavadní podobě a formě sdružování, nicméně vzhledem k obtížné komunikaci s ostatními zeměmi ležícími mimo starý kontinent se chtěla sdružovat v samostatné sekci. Měly tak vzniknout původně dvě asociace (evropská a asijská) zastřešené CIMUSET. ANTM, f. 721 – *Josef Kuba* (nezprac.), kart. 10 – Cestovní zpráva (Kuba, 13.–22. 6. 1979), s. 4.

²⁰ Pod označením „honorary member“ byl v dokumentech CIMUSET uváděn ještě v roce 1992. ANTM, f. 721 – *Josef Kuba* (nezprac.), kart. 8 – Re. Agenda item 7, Elections for the Executive Board September 2., 1992, s. 2.

²¹ V roce 1976 se předmětem jednání stala otázka kooptace významných odborných pracovníků do mezinárodních výborů, aniž by se museli stát členy ICOM. Kuba s ostatními delegáty možnost odmítl, vycházející ze stanov schválených na kodaňské konferenci v roce 1974. ANTM, f. 721 – *Josef Kuba* (nezprac.), kart. 10 – Zpráva ze služební cesty (Kuba, 21.–27. 6. 1976, Paříž), s. 3.

²² Na generální konferenci v Mexiku v roce 1980 se mu dostalo další pocty, když byl pověřen předsedat konzultativnímu výboru ICOM. MR. Svet o nás vie. Rozhovor s prededom Československého národného výboru Medzinárodnej rady múzeí ICOM RNDr. Josefom Kubom, CSc. In: *Múzeum : metodický, študijný a informačný materiál*, roč. 35, 1990, č. 1, s. 70.

²³ ANTM, ref. 18/1.

²⁴ Vydání knihy bylo plánováno za úzké součinnosti s národními a mezinárodními výbory ICOM, které měly navrhnout názvy a obsah jednotlivých kapitol a jako jejich autory doporučit vhodné osobnosti z oboru muzeologie. ANTM, ref. 19, s. 2–3.

²⁵ Např. ANTM, f. 721 – *Josef Kuba* (nezprac.), kart. 10 – Cestovní zpráva (Kuba, 12.–16. 2. 1979), s. 3–4. Těsná spolupráce mezi představiteli muzeí socialistického tábora však probíhala již mnohem dříve. Viz např. BENEŠ, Josef. Mezinárodní spolupráce technických muzeí. In: *Muzejní a vlastivědná práce*, roč. 5, 1967, č. 3, s. 156–157.

²⁶ BENEŠ, Josef. Pracovní skupina pro muzeologii. In: *Muzejní a vlastivědná práce*, roč. 23 (92), 1985, č. 3, s. 162–163.

výkonného výboru a některých komisí. Na nich aktivně hájil zájmy *Vládní komise pro výstavnictví Československé socialistické republiky*, jejímž byl předsedou, a která jej ostatně do BIE jako svého zástupce nominovala. Zmínit lze alespoň jeho snahu prosadit rozhodnutí, aby výstavní počiny s mezinárodním přesahem byly garantovány státem a nikoli soukromým sektorem, či příspěvek do diskuze o definování a vymezení termínu výstava.²⁷ V Československu pak, i díky svému angažmá v BIE, zastával funkci generálního komisaře československé účasti na specializované výstavě dopravy a spojů pro EXPO ve Vancouveru.²⁸

Ve sféře zájmu českých muzeologů

Specifické postavení technického muzejnictví a progresivní myšlení jeho představitelů, kteří vědomě využívali teoretické přístupy a zároveň pro ně nacházeli uplatnění v muzejní praxi, nezůstalo bez odezvy u předních reprezentantů české muzeologie. Zejména od počátku 70. let 20. století se někteří z nich zapojili do intenzivního dialogu o dalším směřování a organizačním uspořádání muzeí techniky. Jejich hlavním cílem bylo, kromě vyjádření se k některým závažným otázkám a problémům, přesvědčit odborné zaměstnance o nezbytnosti uplatnění muzeologických poznatků při vykonávání jednotlivých druhů muzejních činností. Signifikantní byla současně snaha o zasazení problematiky muzejnictví vědy a techniky do vlastního pojetí muzeologie, v mnoha případech provázená specifikací charakteristických rysů tohoto typu muzeí vůči ostatním muzejním institucím. V jejich působení byl často spatřován rozsáhlý a nezaměnitelný potenciál, který mohl, zvláště v oblasti komunikace s návštěvníkem, přinést řadu nových a podnětných impulsů pro celý etablojící se obor. Oceňovány však byly i konkrétní aktivity NTM a TMB v oblasti zachování technických památek, metodického vedení domácích zařízení muzejního typu či jeho výrazné zapojení do mezinárodní spolupráce.

První významnější reflexe z řad představitelů muzeologie se technickému muzejnictví dostalo v díle *Jiřího Neustupného* (1905–1981). Zatímco ve své první publikaci *Otázky dnešního muzejnictví* téma zůstalo zcela stranou autorova zájmu, v monografii *Muzeum a věda* jsou již v základních obrysech vykreslena specifika muzeí vědy a techniky. Neustupný zcela v intencích svého pojetí obecné a speciální muzeologie zmiňuje tři hlediska podstatná pro výběr předmětu do sbírky vědy a techniky – technické (tedy do jaké míry vypovídá o tomto druhu lidské činnosti), účelové (funkční) a tvarování (design). Za podstatný rys považoval dokumentování jednotlivých sérií výrobků spolu s okolnostmi často vynuceným zachycením zkoumaných jevů prostřednictvím modelů a grafického materiálu. Všimá si také skutečnosti, že sbírání originálů má spíše historický než technický ráz.²⁹

O propracovanější, přesto však spíše základní nastínění daného tématu z muzeologických pozic usiloval *Josef Beneš* (1917–2005). Technickou muzeologii nahlížel z hlediska jejich

²⁷ Na závěr jednání bylo přijato stanovisko, že podobný požadavek je, vzhledem ke značně odlišnému přístupu zainteresovaných osob, naprosto neuskutečnitelný. ANTM, f. 721 – *Josef Kuba* (nezprac.), kart. 10 – Zpráva z pracovní cesty do Paříže ve dnech 13.–16. 4. 1981, s. 3-4.

²⁸ Do jeho kompetencí tak, kromě uplatňování zásadních připomínek ke koncepci a zaměření akce, spadala například účast na zasedání řídicího výboru generálních komisařů ve Vancouveru, podpis smlouvy o československé účasti na EXPO, kontrola zásadních materiálů jako literární a technický scénář, ideový program propagace, dále pak reprezentace československého pavilonu při oficiálních příležitostech, řízení provozu pavilonu a doprovodných akcí atd. ANTM, f. 721 – *Josef Kuba* (nezprac.), kart. 10, složka Řídicí komise I. náměstka ministra – Statut generálního komisaře československé účasti na specializované výstavě dopravy a spojů EXPO 86 ve Vancouveru v Kanadě, s. 1–2.

²⁹ NEUSTUPNÝ, Jiří. *Muzeum a věda*. In: *Muzejní práce*, sv. 13. Praha : Kabinet muzejní a vlastivědné práce při Národním muzeu v Praze, 1968., s. 102.

dokumentačných kompetencií a dopadů na veřejnost. Podle něj má za cíl podpořit šíření vědeckotechnických poznatků, ale současně by neměla opomíjet „...*humanizační moment, jakožto protiváhu nesprávně pojaté fetišizace strojů a techniky jako všemocného faktoru rozvoje společnosti*“.³⁰ Zaměřena je na dva spolu úzce související, přesto po akviziční stránce různorodé jevy – výrobní obory (praxe) a exaktní vědy (teorie). V první skupině dominuje historický materiál, jenž vykazuje velkou emotivní působnost, často ovšem sám o sobě neumožňující plné pochopení principu fungování ze strany návštěvníků. Vystavené sbírkové předměty je proto třeba buď upravit (odkrytí vnitřního zařízení) nebo využívat neautentické formy zprostředkování (naučné filmy, modely, fotografie, plány, nákresy). Tím je pak umožněno vhodné získání poznatků a navíc i motorických zkušeností při demonstraci jejich chodu za bezprostřední participace publika.³¹ Druhá kategorie je pak reprezentována pomocnými dokumentačními materiály s minimem autentických předmětů.³² Tyto „náhradní dokumenty“ pak připomínají víc školní pomůcky než muzejní doklady.³³

Nejkomplexněji se k otázce technických muzeí vyjadřoval Zbyněk Zbyslav Stránský (1926–2016). Ve svých úvahách vzešel z jejich potřeby aktuálně reagovat na celospolečenské dění, čím dál výrazněji svázaným s rozvojem vědy a techniky. A právě zde se podle něj muzejní instituce dostávají do určitého rozporu s dokumentovanou skutečností, protože zejména v případě exaktních věd dochází k marginalizaci jedinečnosti a autentičnosti předmětu, jehož hlavní funkcí je stát se prostředkem k hledání obecných zákonitostí a jevů.³⁴ Muzea navíc ve snaze o zatraktivnění své nabídky zbytečně soupeří s nově zakládanými institucemi (domy vědy a techniky, paláce objevů), které nahrazují statický přístup dynamickým (audiovizuální technika, kinetizace exponátů) a nerespektují základní muzejní princip věcného doložení a dokazování technické skutečnosti. Podle Stránského by muzea vědy a techniky měla primárně preferovat ony autentické svědky skutečnosti, vytvářet z nich ucelené soustavy (sbírkové fondy), na modelových případech zachytit příslušné jevy a doložit tak jejich obecnou platnost.³⁵ Takovýto dokladový materiál pak má výraznou roli při tvorbě kulturotvorných hodnot i proměně společenského vědomí a jako zdroj informací pak „*může ovlivňovat rozvoj vědeckého poznání i jeho zpětnou vazbu*“.³⁶ Podstatným tématem se pro Stránského stala otázka vědy a techniky v ústavech vlastivědného typu. Podle něj nedostatečně reagují na aktuální vnější podněty, což způsobují i probíhající unifikace a integrace ve společnosti, které upozaďují regionální vazby. Muzea situaci řeší začleňováním obecného (tzn. věcí používaných či známých v širším měřítku), přičemž shromažďování a instalaci lokálních specifik často vnímají jako degradaci či konzervatismus. Regionální muzeum může přitom mít osobitý význam pro zprostředkování místní, ale i obecné problematiky, což se týká také vědy a techniky, která se v konečném důsledku v regionální struktuře projevuje komplexně (mění jednotlivé skutečnosti v dané oblasti) a konkrétně (přímý projev aktivity místních obyvatel). V prvním případě jde tedy o postihnutí procesu změn, jež se odehrály jako důsledek vědeckotechnického pokroku. Konkrétní působení pak spočívá v

³⁰ BENEŠ, Josef. Muzeum a výchova. In: *Problémy sbírkové evidence*, sv. 2. Praha: Ústav pro informace a řízení v kultuře, 1980, s. 92.

³¹ Tamtéž.

³² BENEŠ, Josef. *Základy muzeologie*. Opava: Open Education & Sciences, 1997, s. 61.

³³ BENEŠ, Josef. Muzeum a sbírky. In: *Problémy sbírkové evidence*, sv. 1. Praha: Ústav pro informace a řízení v kultuře, 1977, s. 174-176.

³⁴ STRÁNSKÝ, Zbyněk, Z. K problematice pojetí muzeí vědy a techniky. In: *Sborník Technického muzea v Brně/Acta Musei technici Brunensis*, roč. 2, 1978, s. 17.

³⁵ Tamtéž, s. 21-22.

³⁶ Tamtéž, s. 20.

tom, „zda se zde projevuje vědecká a technická tvorba a čím tato tvorba přispívá k celkovému rozvoji vědy a techniky v naší společnosti.“³⁷ Od dosavadní nepříliš úspěšné praxe se pak odvíjí Stránského kritika a výzva k formování nového profilu vlastivědných muzeí. Jeho hybnou silou se má stát muzeologie, protože může jako jediná sehrát roli koordinátora a usměrňovatele i aktivně reagovat na celospolečenské podněty.³⁸ Stránský pro některá periodika technických muzeí přispěl i články, v nichž v obecné rovině představil své pojetí muzeologie a jejích klíčových témat.³⁹

Do vztahu vlastivědných muzeí a vědeckotechnického rozvoje vstoupila i další výrazná osobnost české muzeologie Jiří Špéta (1928–2012). Na rozdíl od Stránského ve své analýze spíše vyšel z tehdejších legislativních dokumentů, které vymezovaly kompetence jednotlivých typů muzejních ústavů.⁴⁰ Konstatuje, že vlastivědná muzea jako taková tyto procesy zpravidla cíleně a komplexně nedokumentují, nemají na to ani kapacitní vybavení či personál. Přesto by vědeckotechnický rozvoj měla sledovat hlavně v optice předmětů a jevů, které mají v tomto ohledu vliv na samotný region a život v něm (např. užívání techniky v domácnosti, pro danou oblast typické výrobky), nebo se zaměřit na jednotlivce či organizace zasahující do celkového vědeckého, technického či výrobního rozvoje. Právě druhý aspekt pak podle Špéta muzea podceňují. Důkazem toho je rušení sítě významných rodáků a tím i nedostatečná reflexe místních osobností z oblasti vědy a techniky, jež by mohla přispět k popularizaci tématu u veřejnosti.⁴¹ Téma v dřívější době reflektoval i Václav Pubal (1913–1992). Zaměřil se na dokumentaci techniky v rámci celostátně budované sítě vlastivědných muzeí, závodních a technických památek, kde vůdčí metodickou roli měly hrát ústřední technické ústavy.⁴²

Závěr

Různorodé aktivity představitelů muzeí techniky, které lze jejich charakterem začlenit pod souhrnné označení technická muzeologie, se začaly objevovat především od 60. let a kulminovaly v 70. a 80. letech 20. století. Navazovaly na tradiční progresivní prvky, jež se objevovaly při zakládání soukromých i veřejných sbírek tohoto zaměření, převážně ale reagovaly na dobové impulsy (příznivé materiální podmínky, zájmy socialistického státu v oblasti kultury, překotný rozvoj vědy a techniky, konkurence ze strany dalších kulturních zařízení, úsilí o vylepšení fungování vlastní instituce, progres v rámci muzeologického myšlení atd.). Za jejich hlavní vklad pro rozvoj muzeologie ve zkoumaném období let 1948–1989 lze považovat snahu vymezit kompetence a dokumentační program muzeí vědy a techniky, výzkum na poli historie muzeálního fenoménu a muzejního publika, participaci na vysokoškolské výuce muzeologie

³⁷ STRÁNSKÝ, Zbyněk Z. Problémy dokumentace vědy, techniky a výroby v regionálních muzeích. In: KROPÁČEK, František a PULCHARTOVÁ, Helena (eds.). *K aktuálním otázkám muzejní dokumentace a prezentace vědeckotechnického vývoje: sborník ze semináře konaného ve dnech 4. a 5. června 1986 k 25. výročí založení Technického muzea v Brně*. Brno : Technické muzeum, 1987, s. 29.

³⁸ Stránský navíc ve své stati upozorňuje i na progresivní aktivity tzv. ekomuzeí při práci s návštěvníkem, jejichž cílem je prohlubování vztahu k místu, kde žijí. Tamtéž, s. 26–27.

³⁹ Např. STRÁNSKÝ, Zbyněk Z. Muzejní předmět a exponát současnosti. In: *Sborník Technického muzea v Brně/Acta Musei technici Brunensis*, roč. 4, 1985, s. 67. Podobně využil některých informačních článků o technickém muzejnictví i Josef Beneš. BENEŠ, ref. 25, s. 158–159.

⁴⁰ ŠPÉTA, Jiří. K některým otázkám dokumentace vědeckotechnického rozvoje, zvláště v muzeích vlastivědného typu. In: KROPÁČEK, František a PULCHARTOVÁ, Helena (eds.). *K aktuálním otázkám muzejní dokumentace a prezentace vědeckotechnického vývoje: sborník ze semináře konaného ve dnech 4. a 5. června 1986 k 25. výročí založení Technického muzea v Brně*. Brno : Technické muzeum, 1987, s. 90.

⁴¹ Tamtéž, s. 92.

⁴² PUBAL, Václav. K problémům expozic vývoje techniky v našich muzeích. In: *Sborník Technického muzea*, roč. 4, 1965, s. 30–43.

a činnosti mezinárodních profesních organizací muzejních pracovníků. Tento poměrně úzký, ale výrazný okruh pracovníků NTM a TMB (Jiří Majer, Josef Kuba, Václav Vlček, Miroslav Berka či František Kropáček) navíc na poli muzejnictví aktivně podporoval teoretický přístup k procesu muzealizace a vycházel přitom z aktuálních poznatků českých (Neustupný, Stránský, Beneš) a zahraničních muzeologů. Ovlivnil tak do značné míry celkovou podobu nejen obou institucí, ale současně technického muzejnictví v Československu a prostřednictvím spolupráce na institucionální bázi také v řadě zemí světa. Nepopíratelné výsledky a úspěchy nezůstaly bez povšimnutí ze strany muzeologické obce, jejíž reprezentanti se aktivně vyjadřovali k aktuálním problémům technického muzejnictví a reflektovali výstupy svých kolegů ve vlastních publikacích.

Technická muzeologie se svou komplexností, kvalitou a erudicí ve sledovaném období zařadila na jedno z předních míst mezi tzv. specializovanými muzeologiemi, a to zejména po bok muzeologie etnografické a archeologické. Svými teoretickými závěry, záběrem a aktivním přístupem k muzejnímu fenoménu má v řadě oblastí (způsoby prezentace, výzkum návštěvníků, propojení s akademickou sférou, intenzita mezinárodní spolupráce) stále co říci dnešním následovníkům, kteří by i na základě jejího odkazu měli technickou muzeologii posouvat k dalším metám.

Seznam pramenů a literatury (References)

Archivní prameny (Archival Sources)

- Archiv Moravského zemského muzea, f. *Moravské zemské muzeum* (částečně zprac.).
 Archiv Národního muzea, f. *RNM – Středisko pro výuku muzeologie*.
 Archiv Národního technického muzea, f. 721 – *Josef Kuba* (nezprac.).
 Archiv Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, f. *Oddělení muzeologie* (nezprac.).

Literatura (Bibliography)

- BAGHLI, Sid Ahmed – BOYLAN, Patrick – HERREMAN, Yanni. (1998). *History of ICOM (1946–1996)*. Paris : International Council of Museums. ISBN 92-9012-144-2.
 BENEŠ, Josef. (1967). Mezinárodní spolupráce technických muzeí. *Muzejní a vlastivědná práce*, vol. 5, No. 3, pp. 156-159.
 BENEŠ, Josef. (1977). *Muzeum a sbírky*. Problémy sbírkové evidence, sv. 1. Praha : Ústav pro informace a řízení v kultuře.
 BENEŠ, Josef. (1980). Muzeum a výchova. In: *Problémy sbírkové evidence*, sv. 2. Praha : Ústav pro informace a řízení v kultuře.
 BENEŠ, Josef. (1985). Pracovní skupina pro muzeologii. In: *Muzejní a vlastivědná práce*, vol. 23 (92), No. 3, pp. 162-163.
 BENEŠ, Josef. (1997). *Základy muzeologie*. Opava : Open Education & Sciences. ISBN 80-901974-3-4.
 HOLEČKOVÁ, Marta Edith. (2010). Universita 17. listopadu a její místo v československém vzdělávacím systému a společnosti. In: SKLENÁŘOVÁ, Sylva (ed.). *Možnosti a meze výzkumu dějin vysokého školství po roce 1945 : sborník z konference*. Hradec Králové : Gaudeamus, pp. 25-33.
 KIRSCH, Otakar. (2015). Ludvík Kunz a jeho pojetí etnografické muzeologie. In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, vol. 3, No. 2, pp. 9-27. ISSN 1339-2204.

- MARCINKOVÁ, Anna. (1972). Zasadanie Československého výboru ICOM v Prahe. In: *Múzeum : metodický, študijný a informačný materiál pre pracovníkov múzeí a galérií*, vol. 17, No. 3, pp. 217-218.
- MRÁZOVÁ, Lenka – JAGOŠOVÁ, Lucie. (2014). Obsahové proměny kurikula brněnské muzeologie v letech 1964-2014. In: *Museologica Brunensia*, vol. 3, No. 2, pp. 28-42. ISSN 1805-4722.
- NEUSTUPNÝ, Jiří. (1968). Muzeum a věda. In: *Muzejní práce*, sv. 13. Praha : Kabinet muzejní a vlastivědné práce při Národním muzeu v Praze.
- NEUSTUPNÝ, Jiří. (1950). *Otázky dnešního musejnictví*. Praha : Orbis.
- PUBAL, Václav. (1965). K problémům expozic vývoje techniky v našich muzeích. In: *Sborník Národního technického muzea*, vol. 4, pp. 30-43.
- SCHNEIDER, Evžen. (1985). Specifické vzdělávání muzejních pracovníků a jeho usoustavnění v ČSR. In: *Muzeologické sešity : Supplementum 3*, pp. 85-126.
- STRÁNSKÝ, Zbyněk, Z. (1978). K problematice pojetí muzeí vědy a techniky. In: *Sborník Technického muzea v Brně/ Acta Musei technici Brunensis*, vol. 2, pp. 15-24.
- STRÁNSKÝ, Zbyněk, Z. (1985). Muzejní předmět a exponát současnosti. In: *Sborník Technického muzea v Brně/ Acta Musei technici Brunensis*, vol. 4, pp. 59-78.
- STRÁNSKÝ, Zbyněk Z. (1987). Problémy dokumentace vědy, techniky a výroby v regionálních muzeích. In: KROPÁČEK, František a PULCHARTOVÁ, Helena (eds.). *K aktuálním otázkám muzejní dokumentace a prezentace vědeckotechnického vývoje: sborník ze semináře konaného ve dnech 4. a 5. června 1986 k 25. výročí založení Technického muzea v Brně*. Brno : Technické muzeum, pp. 24-32.
- ŠPÉT, Jiří. (1987). K některým otázkám dokumentace vědeckotechnického rozvoje, zvláště v muzeích vlastivědného typu. In: KROPÁČEK, František a PULCHARTOVÁ, Helena (eds.). *K aktuálním otázkám muzejní dokumentace a prezentace vědeckotechnického vývoje: sborník ze semináře konaného ve dnech 4. a 5. června 1986 k 25. výročí založení Technického muzea v Brně*. Brno : Technické muzeum, pp. 89-94.
- TIŠLIAR, Pavol. (2017). Museology as a University Subject in Slovakia: History, Program and Course Design. In: *European Journal of Contemporary Education*, vol. 6, No. 1, pp. 159-166.
- VLČEK, Václav. (1975). Člověk – vědec – komunista. In: *Studie z dějin techniky. K 60. narozeninám RNDr. Josefa Kuby, CSc.* Sborník Národního technického muzea, sv. 14. Praha : Národní technické muzeum, pp. 7-12.